

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

Дипломна робота
бакалавра
з теми: **«СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ В**
УКРАЇНІ»

Виконав: здобувач вищої освіти
4 курсу, групи Sz1-B19
спеціальності 232 Соціальне
забезпечення

Клименко Олександр Володимирович

Керівник: *Сербалюк Ю. В.,*
кандидат історичних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки
і соціальної роботи

Кам'янець-Подільський – 2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ.....	6
1.1. Поняття «учасник бойових дій» у міжнародних документах та законодавстві України.....	6
1.2 Досвід соціального захисту учасників бойових дій провідних країн світу та значення його для України.....	14
1.3 Поняття правового статусу учасника бойових дій у вітчизняному законодавстві	20
РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	25
2.1 Порядок надання статусу учасника бойових дій.....	25
2.2.Пільги та гарантії соціального забезпечення учасників бойових дій.....	35
ВИСНОВКИ.....	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56

ВСТУП

Актуальність дослідження. Окупація частини території Української держави поставила перед українським народом потребу у докорінному перегляді ефективності наявних державних інституцій з метою захисту державних інтересів, суверенітету та територіальної цілісності України, а також соціального захисту осіб, які захищають її зі зброєю у руках та членів їх сімей. 14 квітня 2014 року було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» згідно з яким було фактично розпочато Антитерористичну операцію, яка пізніше трансформувалась в Операцію Об'єднаних Сил, а на сьогодні ми маємо повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну. Кількість громадян, які зі зброєю у руках у реальних бойових діях захищають незалежність України значно зросла. Зросли і людські втрати через загибель, поранення, контузії тощо. Зараз перед державою постала потреба вирішувати ряд надскладних соціальних проблем, серед яких і питання соціально-правового захисту учасників бойових дій, які захищають нашу державу від збройної агресії.

На сьогодні в Україні відсутні комплексні дослідження проблеми соціального та економічного захисту учасників бойових дій. Окремі питання соціального захисту учасників бойових дій були присвячені статті таких дослідників як П.П. Богуцький, А.Є. Гриб, Г.І Лопушняк, М.М. Прохоренко, О. В. Тополя та ін. Статус учасників бойових дій дотично розглядався у роботах таких дослідників, як І.В Автушенко, С.С. Алексєєв, Є.П. Гордієнко, Р.О. Гринько, І.П. Дацюк, В.Р. Клос, А.В. Мота, О.І. Назаренко, С.М. Петриченко та ін. в своїх працях лише дотично торкалися питань окреслення елементів правового статусу учасників бойових дій.

Таким чином, необхідність удосконалення теоретико-методологічної конструкції соціально-правового захисту учасників бойових дій, недостатність наукових розробок у цій царині, недосконалість відповідного

правового регулювання обумовлюють актуальність комплексного дослідження правових засад соціально-правового захисту учасників бойових дій.

Об'єкт дослідження: система соціального захисту в Україні.

Предмет дослідження: соціально-правовий захист учасників бойових дій.

Мета дослідження полягає у тому, щоб на підставі узагальнення наукових праць вчених, а також сучасної нормативно-правової бази визначити сутність та особливості соціально- правового захисту учасників бойових дій в Україні.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі основні завдання:

1. розкрити сутність поняття учасника бойових у міжнародних документах та вітчизняному законодавстві;
2. узагальнити зарубіжний досвід забезпечення соціально-економічних прав учасників бойових дій;
3. окреслити загальні засади соціального захисту учасників бойових дій;
4. охарактеризувати механізми надання пільг та гарантій соціального забезпечення учасників бойових дій.

Методи дослідження. Методологічною основою роботи є сукупність сучасних загальних і спеціальних методів та прийомів наукового пізнання. За допомогою логіко-семантичного методу розкрито сутність поняття учасника бойових дій на різних етапах розвитку та формування української державності. Порівняльно-правовий метод використано під час характеристики загальних засад правового статусу учасників бойових дій. Методи класифікації, групування, системно-структурний, системно-функціональний застосовано під час аналізу стану нормативно-правового забезпечення соціально-економічних інтересів учасників бойових дій України, з'ясування проблем функціонування та розвитку системи соціально-правового захисту учасників бойових дій та опрацювання практичних

рекомендації щодо вдосконалення нормативної бази та системи соціально-правового захисту учасників бойових дій.

Структура роботи складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 62 сторінок, список використаних джерел складається із 48 найменувань.

ВИСНОВКИ

Воєнні конфлікти спонукали міжнародну спільноту до діалогу з метою напрацювання механізму захисту учасників бойових дій як в умовах війни, так і у мирний час. Найважливіші міжнародні документи – Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (1929 р.), Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у регулярних арміях (1949 р.), Конвенція про поводження з військовополоненими (1949 р.), Додаткові протоколи до них створюють міжнародні зобов'язання для держав з питань захисту жертв війни, у тому числі і учасників бойових дій, які у міжнародному праві існують під назвою «комбатанти».

Міжнародні угоди із захисту учасників бойових дій (комбатантів) імплементовані у вітчизняне правове поле. Вперше поняття «учасник бойових дій» було застосовано у Законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» для соціального і правового захисту ветеранів громадянської війни, Великої Вітчизняної війни та війни в Афганістані. На сьогодні цей статус поширюється на всіх, хто захищає незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України у складі Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України та інших збройних формувань стримування збройної агресії Російської Федерації. Динаміка подій на міжнародній арені та на теренах України має наслідком постійні зміни до законодавства, що визначає засади соціального захисту учасників бойових дій.

2. Найефективніші програми соціального захисту учасників бойових дій представлені у країнах – членах НАТО: США, ФРН, Франції та Великій Британії. велику увагу уряди зазначених країн приділяють подоланню соціальної напруженості й психологічній реабілітації УБД. Сучасний міжнародний досвід відображує також важливість підтримки УБД громадою, кваліфікованими спеціалістами та сім'єю. Важливим є створення соціально-

психологічної мережі, яка об'єднує медичні, релігійні організації, реабілітаційно-психологічні центри й соціальні служби в єдину систему соціально-психологічної підтримки ветеранів.

Основну допомогу ветеранам надають громадські організації та благодійні фонди, держава лише виконує координаційну функцію між приватними ініціативами, які розробляють та імплементують проекти підтримки ветеранів. В Україні також поступово розвивається громадянське суспільство, яке влада повинна підтримувати та з яким повинна встановлювати діалогову взаємодію для подальшої співпраці.

Зазначені країни мають ефективну систему підтримки сімей ветеранів, удів і вдівців, що може бути прикладом для України. Важливими складовими підтримки УБД є у провідних країнах світу пільги на придбання житла, ефективна система соціального страхування військовослужбовців. Важливим моментом є те, що в усіх країнах-членах НАТО через інфляцію і зростанням вартості життя грошове забезпечення та пенсії регулярно підвищуються.

Міжнародна спільнота всіляко підтримує Україну у протистоянні збройній агресії з боку Російської Федерації, сприяє впровадженню проектів із соціально-психологічної підтримки УБД в Україні.

Основними рекомендаціями для уряду України від міжнародної спільноти щодо вдосконалення державної політики соціального захисту ветеранів на сьогодні залишаються: необхідність адаптації чинного законодавства до міжнародного законодавства; упровадження національної Стратегії державної політики в зазначеній сфері; запровадження дієвої системи звітності й інформування; налагодження комунікативної взаємодії між органами влади й інститутами громадянського суспільства.

3. Українське законодавство вибудовує систему соціального захисту учасників бойових дій на основі визначення їх соціально-правового статусу, який включає в себе суб'єктивні права та обов'язки УБД, правосуб'єктність (яка включає правоздатність та дієздатність) та юридичні гарантії.

Засади соціального захисту УБД ґрунтуються на визнанні за ними всіх

конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також на визнанні особливих прав та різного роду пільг відповідно до їх статусу. Узагальнюючи весь наведений матеріал можемо констатувати, що на сьогодні учасники бойових дій в Україні мають високий соціально-правовий статус, що підтверджується великою кількістю прав, якою вони наділені у порівнянні з іншими категоріями осіб, та чималою кількістю гарантій у сфері соціального захисту, які передбачені для них нормами чинного українського законодавства. Разом із тим, не можна не констатувати, що на сьогоднішній день, учасники бойових дій при реалізації своїх законних прав та інтересів стикаються із чималою кількістю проблем різного характеру, які потребують негайного вирішення.

4. Питання соціального захисту військовослужбовців регламентуються Конституцією України, законами України та іншими нормативно-правовими актами, серед яких важливе місце займають Постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства оборони України та ін.

Визначальним нормативно-правовим актом у сфері соціального захисту військовослужбовців в Україні є Закон України «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», котрий відповідно до Конституції України визначає основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, встановлює єдину систему їх соціального та правового захисту, гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей в економічній, соціальній, політичній сферах сприятливі умови для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни та регулює відносини в цій галузі. Учасники бойових дій користуються усіма правами і свободами людини та громадянина, гарантіями цих прав і свобод, закріпленими в Конституції України та законах України, а також мають особливі преференції щодо пільг, гарантій, компенсацій.. Це стосується матеріального (продовольче, речове) та грошового забезпечення, медичних послуг, правової допомоги, пенсійного забезпечення, одноразової допомоги членам сім'ї у разі їх загибелі.

Важливою соціальною проблемою залишається житлова. Хоч держава і надає пільги учасникам бойових дій щодо отримання житла, прорахунки законодавця у фінансуванні цієї сфери призводять до неналежного рівня забезпечення таких прав, що, в кінцевому підсумку, відображається на рівні довіри до влади.

Важливими напрямками вдосконалення соціального захисту учасників бойових дій вважаємо роботу у наступних напрямках: страхування життя місцевих жителів, які є військовослужбовцями-учасниками бойових дій; долучення до справи соціально-психологічної підтримки УБД організацій громадянського суспільства; сприяння працевлаштуванню та самозайнятості учасників бойових дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі Дата підписання: 18.10.1907 Дата набрання чинності для України: 24.08.1991 Гаага, 18 жовтня 1907 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text
2. Автушенко І.Б. Державна політика України щодо соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей (1991–2014 рр.: [монографія]. Київ : ІНКОС, 2019. 415 с.
3. Белей С., Васищев В., Ліпатов І., Бубенець А. Особливості організації соціального захисту сімей військовослужбовців в умовах виникнення надзвичайних обставин. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: Військові та технічні науки. Хмельницький, 2021. №4. С.22-35
4. Ветлинський С. О. Соціальний захист військовослужбовців в умовах проведення антитерористичної операції. *Ефективність державного управління*. Львів, 2016. Вип. 4. С. 198-205.
5. Гордієнко Є. П. Залучення ветеранів України до підприємницької діяльності через бізнес-модель франчайзингу. *International Scientific-Practical Conference Global marketing: analysis and challenges of our time: Conference Proceedings, May 16-17th, 2019. Batumi, Georgia, P. 72–75.*
6. Гордієнко Є. П. Зарубіжний досвід в організації системи соціального захисту учасників бойових дій. Теорія і практика публічного управління та адміністрування у XXI сторіччі: матеріали I всеукраїнської наук.-практ. конф., 30 листопада 2018 р. Київ. URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/198/files/9e0c6916-89d9-4e68-bae0-7122d804a470.pdf>.
7. Гордієнко Є. П. Збереження та розвиток соціального капіталу ветеранів АТО. *Публічне управління XXI століття: синтез науки і практики:*

зб. тез XX Міжнар. наук. конгресу., 19 квітня 2019 р. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2019. С. 296–299

8. Гордієнко Є. П. Інституційне забезпечення реалізації державної політики соціального захисту учасників бойових дій. *Актуальні проблеми державного управління*: зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2020. № 2 (58). С. 231–239.

9. Гордієнко Є.П. Механізми реалізації державної політики соціального захисту учасників бойових дій в Україні: дис... доктора філософії у галузі публічного управління та адміністрування: 281. Харків, 2021. 296 с. https://ipa.karazin.ua/wp-content/themes/education/filesforpages/science/dis_gord_titl.pdf.

10. Гордієнко Є. П. Нормативно – правове забезпечення соціального захисту учасників бойових дій. *Ефективність державного управління*: зб.наук. пр. Львів: Вид-во ЛРІДУ НАДУ, 2018. № 1 (54). С. 117–125.

11. Гордієнко Є. П. Особливості державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців. *Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком*: матеріали XI регіон. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 1 грудня 2017 р. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2017. С. 336-338.

12. Гордієнко Є. П. Розвиток соціального партнерства у сфері соціального захисту учасників бойових дій. *Публічне управління XXI століття: погляд у майбутнє*: зб. тез XXI Міжнар. наук. конгресу, 21 квітня 2021 р. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2021. С. 92-94.

13. Гордієнко Є. П. Складові фінансового механізму соціального захисту учасників бойових дій. *Публічне управління XXI століття: світові практики та національні перспективи*: зб. тез XVIII Міжнар. наук. конгресу, 27 квітня 2018 р. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2018. С.119–123.

14. Гринько Р., Мота А., Петриченко С. Соціальний захист військовослужбовців в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. Дніпро, 2022. №3. С. 161-166.

15. Державна політика : підручник / Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) та ін. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ : НАДУ, 2014. 448 с.

16. Деякі питання надання безоплатної психологічної допомоги особам, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членам сімей таких осіб та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни і членам сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Постанова КМУ від 29 листопада 2022 р. № 1338. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 19 лютого 2023 р.).

17. Додатковий протокол (I) до Женевських конвенцій щодо захисту жертв війни від 08 червня 1977 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/169399__169399 (дата звернення 19 січня 2023 р.).

18. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення 20 грудня 2022 р.).

19. Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/zhenevski-konvenciyi-pro-zahist-zhertv-vijni-1949-roku> (дата звернення 8 січня 2023 р.).

20. Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення 18 березня 2023 р.).

21. Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерством Оборони України від 23 березня 2017 року № 164. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17> (дата звернення 20 грудня 2022 р.).

22. Кокун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Остапчук В.В. Психологічна робота з військовослужбовцями – учасниками АТО на етапі відновлення: Методичний посібник. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.

23. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 20 грудня 2022 р.).

24. Кучер В. А. Механізми соціального партнерства у сфері соціального захисту учасників антитерористичної операції та операції об'єднаних сил: дис. канд. наук з державного управління: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління». Київ, 2019. 227 с. с. 137.

25. Марко І. Ю., Марко Є. І., Чернишова І. М. Зарубіжний досвід забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень. Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*, 2019. № 2 (66). С. 135-142.

26. Кучер В. А. Механізми соціального партнерства у сфері соціального захисту учасників антитерористичної операції та операції об'єднаних сил: дис. канд. наук з державного управління: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління». Київ, 2019. 227 с.

27. Макаренко С.С. Соціально-психологічна допомога учасникам бойових дій. *Молодий вчений*, 2018. № 4(1). С. 228-231.

28. Макарчук В. В. Поняття «правовий статус особи» в теоретично-правовій літературі *Право.ua.*, 2015. № 3. С. 18-22.

29. Мацько В. А. Адміністративно-правове забезпечення соціальних прав учасників операції Об'єднаних сил в Україні. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 Київ, 2021. 19 с.

30. Митько Я.В. Поняття та елементи правового статусу учасників бойових дій. *Прикарпатський юридичний вісник*, 2017. Випуск 1(16), том 2. С. 58-62.

31. Митько Я.В. Напрямки розвитку державної політики у сфері соціального захисту учасників бойових дій. *Прикарпатський юридичний вісник*, 2018. Випуск 1(22), том 3. С. 65-68.

32. Назаренко О. Тлумачення сутності і змісту соціального захисту військовослужбовців. *Молодий вчений*. Юридичні науки. Херсон, 2018. №8. С.186-190.

33. Німіжан І. Л. Про встановлення статусу учасника бойових дій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 1. -. 10-12.

34. Пінчук Р.С., Письменна О.П. Правовий захист учасників бойових дій та ветеранів війни *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Випуск 58. Том 1, 2019. С. 168-172.

35. Про затвердження Інструкції про організацію санаторно-курортного лікування, медичної та медико-психологічної реабілітації у Збройних Силах України : Наказ МОУ від 04 листопада 2016 року № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1538-16#Text> (дата звернення 5 грудня 2022 р.).

36. Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України, та Державної спеціальної служби транспорту, які брали участь в антитерористичній операції, здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях чи виконували службові (бойові) завдання в екстремальних умовах : наказ Міністерства оборони України від 09 грудня 2015 року № 702. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0237-16> (дата звернення 15 грудня 2022 р.).

37. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів із соціальної та професійної

адаптації учасників антитерористичної операції, осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та постраждалих учасників Революції Гідності Постанова Кабінету Міністрів України від 31 березня 2015 року № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення 15 грудня 2022 р.).

38. Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які виконували бойове (службове) завдання із захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України в умовах безпосереднього зіткнення та вогневого контакту з військовими формуваннями інших держав і незаконними збройними формуваннями. Постанова КМУ від 20 березня 2020 р. № 203. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 22 грудня 2022 р.).

39. Про затвердження Порядку організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції, осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та постраждалих учасників Революції Гідності. Постанова КМУ від 21 червня 2017 р. № 432. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення 12 березня 2023 р.).

40. Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з

військовою агресією Російської Федерації проти України. Постанова КМУ від 20 серпня 2014 р. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення 10 березня 2023 р.).

41. Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при посттравматичному стресовому розладі : наказ МОЗ України від 23 лютого 2016 року № 121. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2001-12> (дата звернення 12 лютого 2023 р.).

42. Про міжнародні договори України Закон України від 29 червня 2004 року 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення 12 березня 2023 р.).

43. Про організаційні заходи щодо застосування Закону «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» Постанова Кабінету Міністрів України від 08 лютого 1994 року № 744. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63-94-%D0%BF#Text> (дата звернення 10 січня 2023 р.).

44. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту 22 жовтня 1993 року № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення 19 березня 2023 р.).

45. Про затвердження Порядку організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції, осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та постраждалих учасників Революції Гідності. Постанова КМУ від 21 червня 2017 р. № 432. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення 22 березня 2023 р.).

46. Семів Л. К., Клос В. Р. Соціальний захист військовослужбовців: проблемні питання в соціологічній оцінці. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. Львів, 2018. Вип. 5. С. 110-116.

47. Сидоренко А.О. Соціальний захист членів сімей військовослужбовців в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*, 2022. №6. 151-155.

48. Сербалюк Ю.В. Соціальний захист військовослужбовців: зміни в умовах воєнного стану / *Вісник. Humanitas*. 2022. Вип. 6. 90 с. С.72-79.